

Jože Kastelic

SREČA ALI SPOSOBNOST

(Bitka pri Ajdovščini 4. in 5. septembra 394.)

V dneh 5. in 6. septembra 394 se je v vipavski dolini odvijala bitka med rimskim cesarjem Teodozijem (378–395), ki je prihajal iz vzhodne prestolnice, Carigrada, s svojo vojsko proti nasprotniku Evgeniju (392–394), ki so ga oklicali za cesarja v Rimu in se je pomikal iz Ogleja. Bitka se je vršila na podnožju kraškihprehodov iz ljubljanske kotline v soško dolino. To pogorje od Reke pri Kvarnerskem zalivu do Trbiža se je imenovalo v antiki Alpes Iuliae – Julijske Alpe. Utrdba na Hrušici je bila Ad Pirum summas Alpes, Nanos in sedlo pri Razdrtem je bilo Ocra, področje je bilo vojna cona in se je imenovala Praetentura Italiae et Alpium, poveljstvo je imelo sedež v Ajdovščini-Castra, reka Vipava s hudournikom Hubljem in Lokavščekom pri Ajdovščini pa je bila Fluvius Frigidus. V bitki je zmagal Teodozij, uspeh so pripisovali siloviti burji, ki je bila nasprotna Evgenijevim četam, Teodozijevim pa je koristila. V zmagi kristjana Teodozija nad poganom Evgenijem so videli božjo voljo, burja pa je bila njen odposlanec. Bitka je vzbujala veliko pozornost med pisatelji in zgodovinarji tedanjega časa in tudi ves srednji vek. (Rajko Bratož, *Bitka pri Frigidu v izročilu antičnih in srednjeveških avtorjev*, *Zgodovinski časopis* 48, 1994, 5–45). Arheoloških ostalin na bojnem polju, ki tudi ni točno in podrobneje locirano, za sedaj ni. Računati pa je tudi treba, da je bilo po bitki orožje pobrano, padli, razen morda višjih oseb na Teodozijevi strani, pa sežgani na skupnih grmadah.

»Túto gár éjte týhe éjte tiní areté gégone.«¹ Tako pričinja z grškim citatom (in v grški abecedi) iz Prokopijeve Zgodovine vojne z Vandali Francè Saleški Finžgar dvanajsto poglavje prvega dela romana Pod svobodnim soncem, ko opisuje prihod zmagovitega Justinijanovega brodovja pod poveljstvom Belizarja leta 534 z ujetim severnoafriškim kraljem Vandalov – Gelimerjem v Carigrad.

»To pa se je zgodilo bodisi po usodi bodisi zaradi neke vrline!« *Týhe* – usoda, *areté* – vrlina: ta dvojnost, ta dihotomija procesov, mehanizmov zgodovine, ni bila Prokopijeva izvorna misel. Ali odloča o dogodkih in zgodovini naključje, usoda, neka višja sila – ali pa osebna sposobnost? Ali pa oboje in je antiteza izkrivljena in resnična samo sinteza?

Že Plutarh je okoli leta 100 v življenjepisu Aleksandra Velikega razmišljal o tem. Ob fantastično nezaslišanih uspehih tega človeka se je odločil bolj za týhe kot areté, deloma tudi zaradi antipatij in kritičnosti, ki so jo nasledniki Aristotelove filozofske šole, kateri je bil blizu tudi Plutarh, gojili do Aleksandra. Tako se lahko tudi ob Teodozijevi zmagi nad Evgenijem 6. septembra 394 pri Ajdovščini v tem

¹ V izvorni grški pisavi: Τοῦτο γὰρ εἴτε τύχη εἴτε τι νῆ ἀρετῆ γέγονε.

procesu antične zgodovine sprašujemo, kakor so se že drugi vpraševali: ali usoda? božja roka? burja in srečno naključje? Ali pa vrline Teodozija, ki res ni bil ne Aleksander ne Justinijan, vendar pa sposoben vladar? Ali pa eno in drugo, logični mehanizmi zgodovinskega procesa?

Poglejmo! Po letu 284 je razpadajočo hišo rimskega imperija še za dvesto let utrdil Dalmatince Dioklecijan – politično, vojaško, gospodarsko, finančno. Ideološka prisila vračanja na staro rimskohelenistično poganstvo pa ni mogla uspeti. Že 313 je Konstantin odprl z milanskim ediktom krščanstvu pot v svobodo in mu priznal enakopravnost z drugimi verovanji. Iransko-judovski svet je trkal na vrata Evrope.

Rim, mesto Rim pa je s starodavnimi senatorskimi družinami po eni strani in s plebejsko, nikoli ugaslo republikansko tradicijo po drugi dokaj trdno in trmasto vztrajal pri stari veri očetov, veri Romula, Bruta, Cezarja in Avgusta. Toda Milano na severu Italije in Oglej pred vrati Norika, Ilirika in Panonije, Ajdovščina-Castra, Emona, Celeja, Poetovio, Virunum – so bila kot drugod po imperiju že krščansko močna mesta.

Teodozij, general in sin generala iz Hispanije, se je priženil v cesarsko družino Konstantinovih naslednikov in 379 zavladal kot edini vladar imperija. Leta 381 je sklical drugi ekumenski koncil v Carigradu, krščanstvo je postalo obvezna državna veroizpoved, službeni naziv vere pa *katholiké ekklesia* – vesoljna Cerkev. Leta 391 je bil uničen poganski center znanosti in teologije v Aleksandriji, 393 so se vršile zadnjič dvestotriindevetdesete olimpijske igre v Olimpiji, zaprto je bilo proročišče v Delfih, prepovedani starodavni grški misteriji v Eleusini pri Atenah. Ob poganskih pisateljih Grkih Libaniju in Julijanu ter Rimljanih Klavdianu in Amianu Marcellinu so se profilirali novi krščanski intelektualci – Grki Bazilij Veliki, Gregor Nacianski, Janez Zlatoust in Latini Prudencij ter Ambrož – in že sta doraščala veleuma Hieronim iz naših krajev in Afričan Avguštín.

Spričo takega idejnega stanja v imperiju, politično in družbeno pa ob pritiskih Germanov na Renu, Berberov v Afriki, stepnih ljudstev na Donavi, Irancev v Siriji, ob vsesplošnem obubožanju, razpadu veleposestniških in suženjskih sistemov, ob pomanjkanju delovne sile in vojske so se ljudje pričeli vedno bolj ozirati navzgor, k nebu. Vera v stare bogove, posebno pa v njihove mite, je zamirala. Neoplatonska filozofija je bila kljub vsem svojim teološkimi vsebinam vendarle samo filozofija. Filozofija pa ni vera, ni – *religio*. Astrologija, misel, da planeti in zodiakalna znamenja vodijo usodo človeka, pa se je prav zaradi vsesplošne zmedenosti in zbežanosti zelo uveljavljala – a je dejansko pomenila še manj: ni bila ne filozofija ne vera. Samo praznoverje.

Logično je bilo, da se je Teodozij, krščanski absolutni vladar s sedežem v Carigradu, leta 394 obrnil k Italiji, da dokončno obračuna z idejami poganstva senatskega Rima, ki so bile idejno sicer bolj liberalne in politično morda bolj demokratske, v svojih tedanjih konkretnih oblikah pa docela preživete in so že sodile v sarkofag zgodovine. Senat je na hitro oklical izobraženega retorja Evgenija za imperatorja, germanski poveljnik Arbogast mu je stal ob strani in ga vodil – in spopad se je pričel.

O zmagi ni bilo mogoče dvomiti. Veliko logistično zaledje vzhodne polovice imperija in njegovo bogastvo je dalo osnovo, njegov polet nove vere in novih idej pa se je uskladil s silovito burjo, ki je tiste dni vdrla s Hrušice in Nanosa proti vratom Italije.

Drugi dan bitke, šestega septembra 394 zvečer je bilo vse odločeno. Premagani Evgenij je čakal smrti z obglavljenjem, njegov general Arbogast se je izgubil nekje v trnovskih gozdovih, vojska poražencev je upala in je tudi dočakala amnestijo.

Padle je bilo težko prešteti. Zmagovalci so upali na zaslužene nagrade in napredovanja, imperator Teodozij pa je še enkrat – zadnjikrat – uveljavil svojo absolutno in enotno oblast od Evfrata in Nila do Donave, Rena, Britanije in Atlantika.

Pesnik Aurelius Prudentius Clemens (348 – po 405), tudi Španec, je Teodozija slavil. Po srcu in duši je bil Prudencij iskren in prepričan privrženec nove vere, po izobrazbi in intelektu pa je bil vendarle dedič starega Rima. Teodoziju govori, naj bi bili vladarji filozofi ali pa filozofi vladarji, kar je kasneje Kasiodor (ok. 485 – ok. 580) pač po njem povzel z izrazom *purpuratus philosophus* – filozof v cesarskem škrlatu. To ni čisto krščanska misel. Navezuje se na ideje Platonove »Države«, kjer naj pólis, politično življenje, vodijo modrijani. Ni pa več čisto poganska teza. Z modrim vladarjem, ki mu stojita ob strani Bog v nebesih in božji nezmotljivi namestnik na zemlji, se je pričela uresničevati zamisel idealne države srednjega veka. Šele humanizem, reformacija, razsvetljenstvo in francoska revolucija so razgradili absolutnost te politike in ideologije v Zahodni Evropi.

Teodozija je po zmagi čakal še težak pogovor s škofom Ambrožem v Milanu zaradi njegovih grozovitosti in pobojev leta 390 v Solunu in še 17. januarja 395 smrt v osemindeset letu življenja. Njegova sinova sta razdelila imperij v dve polovici, ki se nista nikoli več združili. Le nekaj let kasneje je postal razpad zahodnega dela imperija nezadržan in leta 410 so Zahodni Goti zasedli in opustošili samo mesto Rim, od vdora Keltov 387 pred Kristusom nezaslišan in sodobnikom nepojmljiv dogodek.

Za ozemlje bodočih Slovencev je bilo že od venetske prazgodovine, od pogodbe med Markom Antonijem in Oktavijanom-Avgustom leta 40 pred Kristusom v Brindisiju o razdelitvi imperija, od ureditve rimskih provinc Norika, Panonije, Dalmacije ter od Dioklecijanovih reform jasno, da bo tudi pozneje meja med Zahodom in evropskim Vzhodom potekala oddaljeno od Slovenije, nekje na Karpatih, po Sremu in na Drini. Teodozijeva zmaga tu ni ničesar spremenila, ničesar pa ne bi predrugačil tudi njegov poraz. Prav tako je bilo krščanstvo že dovolj utrjeno in uveljavljeno kot vodilna idejna sila časa.

Seveda pa bi ravnali napak, če bi podcenjevali pomen bitke pri Ajdovščini in Teodozijevo zmago. Vse silnice so se s tem dogodkom pospešile, obzorja razjasnila, svet pozne antike pa se je vsaj za nekaj časa oddahnil od idejnih sporov in ali je razumno, da bi v senatski Kuriji v Rimu še stal pravadno sveti kip boginje Viktorije, ki je vodila tolike zmage imperija, ali pa ga je treba spoštljivo odstraniti.

To in še drugo so bili problemi prihodnosti. Šestega septembra 394 pa so zvečer na poljani pod Hrušico med Vipavo in Ajdovščino goreli kresovi, v ajdovskem Kastrumu pa so bile prižgane slavnostne bakle. Bitka pri Ajdovščini je prišla tudi v vojaško zgodovino Slovenije. Spodobi se, da jo po antični navadi slovesno datiramo: to se je zgodilo 1147 let *ab Urbe condita* – po ustanovitvi Mesta Rima, v šestnajstem letu vladanja imperatorja Teodozija, ko je sedel na tronu svetega Petra deseto leto osemindeseti po vrsti papež Siricij, na dan, ki so mu rekli *ante diem octavam Idus Septembres* – osmega dne pred septembrskimi Idami, leta Gospodovega tristoštiriindevdeset.

Morda smemo zdaj variirati stavek iz Prokopijeve Zgodovine in zaključiti: »Túto gár káj areté Theodosíu káj tiní týhe gégone² – Vse to pa se je zgodilo tako zaradi Teodozijevih vrlin kot po nekakšni usodi!«

² V izvirni grški pisavi: Τοῦτο γάρ καὶ ἀρετῇ εὐδοσίου καὶ τινὶ τύχῃ γέγονε.